

ZNANSTVENI I STRUČNI SKUPOVI

Okrugli stol „Nada Dimić u kulturi sjećanja“, Obrazovni centar Spomen područja Jasenovac, Jasenovac, 18. ožujka 2012.

Dana 18. ožujka 2012. godine u Obrazovnom centru Spomen područja Jasenovac u Jasenovcu održan je Okrugli stol „Nada Dimić u kulturi sjećanja“ povodom 70. godišnjice smrti ove revolucionarke i narodnog heroja. Organizatori Okruglog stola bili su Savez antifašističkih boraca i antifašista Republike Hrvatske (SABA RH), Centar za ženske studije u Zagrebu, Documenta – Centar za suočavanje sa prošlošću, Centar za komparativno-historijske i interkulturalne studije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Vijeće srpske nacionalne manjine grada Zagreba i Srpsko narodno vijeće. Sudionice/sudionici Okruglog stola bili su prof. dr. sc. Drago Roksandić (Filozofski fakultet u Zagrebu), Gojko Matić (SABA RH), Sandra Prlenda (Centar za ženske studije), Aneta Lalić (Srpsko narodno vijeće), dipl. politologinja Marija Crnogorac (Arhiv Srba u Hrvatskoj), doc. dr. sc. Vjeran Pavlaković (Filozofski fakultet u Rijeci) i Jasna Jakšić (Muzej suvremene umjetnosti u Zagrebu). Moderatorica Okruglog stola bila je Vesna Teršelić (Documenta). Okrugli stol otvorila je Vesna Teršelić uvodnim govorom u kojem je pozdravila sve prisutne i iznijela osnovne činjenice vezane uz tematiku Okruglog stola.

Prvi referent bio je Drago Roksandić, koji je svoje izlaganje započeo iznošenjem osnovnih biografskih podataka o Nadi Dimić (1923-1942). Nastavio je zatim s predstavljanjem fenomena heroizacije na temelju istraživanja revolucionarnog mentaliteta u francuskoj historiografiji (posebno knjige Michela Vovellea *La Mentalité révolutionnaire : société et mentalités sous la Révolution française*, Pariz 1986). Tako su bile razvijene dvije perspektive: herojstvo masa (poput ustanka Divoseljana 1941) i s druge strane individualni heroizam (Nada Dimić). Nakon razbijanja Prvog sisačkog partizanskog odreda 1941. godine, njezino herojstvo se u toj situaciji ispoljilo kada je pokušala ući u Sisak, međutim nije uspjela i bila je uhićena. Roksandić je s tim u vezi spomenuo memoarsku knjigu Save Zlatića *Poslali su me na Kordun* (Zagreb 2005), u kojoj je, između ostalog, pisao o uvjetima kojih su se trebali pridržavati ilegalci u svome djelovanju. Skrenuo je zatim pažnju na prezentaciju na kojoj su bile prikazane skenirane stranice iz bilježnice Nade Dimić iz vremena pohađanja gimnazije u Zemunu. U tim bilježnicama bilo je pronađeno petnaestak pjesama koje je Nada napisala. Na temelju njihove analize Roksandić je istaknuo da uz revolucionarni mentalitet uvijek ide nihilizam. Osvrnuo se nakon toga na okolnosti proglašenja Nade Dimić narodnim herojem 1951. godine. Roksandić je analizu Nadine biografije, uz fenomene heroizacije i revolucionarnog mentaliteta, uokvirio i fenomenom mladosti, koji se istražuje tek posljednjih 30-40 godina, na temelju poticaja što ih je u svojim istraživanjima povijesti djetinjstva iznio francuski povjesničar Philippe Ariès. Prof. Roksandić je nadalje u prezentaciji usporedio dvije fotografije Nade Dimić, prvu iz 1939. godine, dok je pohađala gimnaziju u Zemunu, i drugu iz 1941, na kojoj se može primijetiti da je, budući da je u međuvremenu prošla brojna iskušenja i teškoće, vidno sazrela. Roksandić je Nadinu biografiju smjestio u širi kontekst prosperitetnosti rodnog Divosela u okolici Gospića. Selo je pred rat imalo oko 3000 stanovnika, crkvu, Sokolski dom, školu, mobilnost žitelja, odnosno vrlo razvijenu infrastrukturu za ondašnje prilike. To selo nije bilo zatvorena zajednica, nego skup ljudi otvorenih vidokruga. Za Nadu je presudan trenutak bio odlazak u Trgovačku školu u Zemun. Tamo se usavršila kao dobra daktilografkinja i stenografkinja, zbog čega je kasnije bila nezamjenjiva u partijskoj organizaciji u Sisku. Članicom SKOJ-a postala je s 15 godina. Posebno traumatična iskustva doživjela je prilikom demonstracija u Beogradu 14. prosinca

1940. godine, kada je petnaest dana provela u zatvorima u Glavnjači i Zemunu. Po izlasku iz zatvora, otišla je u Sisak kod brata, koji ju je uveo u krug komunista. Ubrzo je postala članicom Kotarskog komiteta KPH za Sisak. U Prvi sisački partizanski odred ušla je u boračkom smislu i tako ostala upamćena kao prva partizanka Hrvatske. Nakon razbijanja odreda Nada je, prema jednoj verziji po zadatku, prema drugoj svojevrijedno, neuspješno pokušala ući u Sisak. Dok su je ustaški agenti sprovođili, popila je otrov sa sporim djelovanjem, nakon čega je bila upućena u bolnicu Sv. Duh u Zagrebu. Ubrzo je uz pomoć partijskih aktivista u Zagrebu oslobođena iz bolnice i prebačena u Karlovac u službu Josipu Krašu i Vladimiru Popoviću. Tada je održavala veze između Karlovca i Korduna. Roksandić je kao njezinu najspektakularniju akciju istakao plan spašavanja partijskog rukovodioca Marijana Čavića Grge. Ranjenog Čavića ustaše su smjestili u karlovačku bolnicu, a Nada Dimić je osmislila plan akcije spašavanja (pismo Nade Dimić V. Holjevcu o planu akcije nalazi se u knjizi Većeslava Holjevca, *Zapisi iz rodnog grada*, Zagreb 1972, str. 212). Akcija koju je provodio Holjevac nije uspjela jer je Čavić u međuvremenu bio premješten, no imala je značaj razornog udara. Ustaše su tada za odmazdu strijeljale preko 100 ljudi. Nada Dimić nastavila je djelovati na liniji Karlovac – Kordun, pri čemu je opet uhićena. U zatvoru u Zagrebu nije usprkos mučenjima ništa otkrila, čak niti potvrdila vlastito ime. Odvedena je 1942. u logor Stara Gradiška gdje je ubijena s 19 godina. Drago Roksandić je na kraju izlaganja zaključio da su snaga volje, požrtvovnost, artikuliranost i nesebičnost, osobine utjelovljene u Nadi Dimić, bile dio (revolucionarnog) mentaliteta koji danas više ne postoji.

Drugo izlaganje održao je Gojko Matić, član SABA RH i rođeni Divoseljanin, koji se prije svega zahvalio Dragi Roksandiću na "slikovitom prikazu jednog heroja". Matić se u svom izlaganju više koncentrirao na iznošenje prilika u Divoselu tijekom života Nade Dimić i njezine obitelji te osobnih iskustava proživljenih za vrijeme rata. Izlaganje je započeo evociranjem uspomena na obitelj Dimić. Nadina sestra Anka spasila mu je život 5. kolovoza 1941. godine prilikom ustaškog pokolja 907 Srba (i žena i djece) u Divoselu, Čitluku i Ornicama. Do 1941. godine radila je kao bolničarka u Kozarcu, poslije toga postala je prvoborac i radila na zbrinjavanju ranjenika. Njihov brat Marko 14. srpnja stupio je u tek osnovani Divoselski partizanski odred. Veljko Dimić bio je pak osobni pobočnik Josipa Broza Tita. Matić je istakao svoje poznanstvo i sa Bosom Dimić-Smiljanić, koja se tijekom rata brinula za ratnu siročad. Matić je, prikazujući obitelj Nade Dimić, istaknuo da je preko njezine braće i sestara čuo kakva je osoba bila Nada. Nakon toga dao je osvrt na prilike i opće podatke o Divoselu. Selo je pred Drugi svjetski rat brojalo oko 3000 stanovnika u 283 kuće. Dana 7. studenog 1941. godine u selu je bila osnovana Prva pionirska četa u Hrvatskoj, koju su činila djeca od 12 do 16 godina. Za prvog komandira čete bio je postavljen tada četrnaestogodišnji Gojko Matić i to je ostao sve do završetka rata (usp. Gojko Matić, *Ratnici od puške manji : kazivanje o prvoj oružanoj pionirskoj partizanskoj četi iz Divosela*, Zagreb 2003). Selo je kraj rata dočekalo s upola manje stanovništva, bile su uništene škola, Sokolski dom, crkva i ostalo. Međutim, selo je ubrzo bilo obnovljeno i sve do 1990. godine funkcioniralo kao vitalna seoska zajednica. Nositelja Partizanske spomenice 1941. iz Divosela bilo je 84, a na žrtve u ratu podsjećalo je više spomenika, spomen-groblje i spomen-muzej s popisom žrtava fašizma iz sela. Dana 9. rujna 1993. godine sela Divoselo, Čitluk, Kornice i Počitelj su tijekom akcije Medački džep u potpunosti bila uništena. Matić je na kraju istaknuo da se nitko ne može sjetiti Nade Dimić a da se pritom ne sjeti Divosela, zaključivši da je bila simbol borbe za bolje i pravednije društvo, u čemu se angažirala od rane mladosti, postavši članicom SKOJ-a s 15 godina, a s 18 članicom KPJ.

Nakon Gojka Matića, riječ je preuzela Sandra Prlenda, koja je napomenula kako će kroz svoje izlaganje pokušati interpretirati na koji se način možemo sjećati Nade Dimić danas, u promijenjenim društveno-političkim uvjetima. Izrazila je želju za određenim vraćanjem uloge ženama narodnim herojima kakvu su imale prije 1990. godine. S. Prlenda je interpretirala Nadu Dimić iz rodne perspektive, odnosno s ciljem tumačenja u kontekstu izbora koji su se u to vrijeme nudili djevojkama. U vrijeme kada još žene nisu imale pravo glasa i u razdoblju iznimno politizirane mladeži, lijevi pokreti nudili su rodnu ravnopravnost. U Jugoslaviji je Narodnooslobodilačkim pokretom bilo zahvaćeno dva milijuna žena, od toga 100.000 borkinja, dok ih je 25.000 tijekom rata poginulo. Prlenda je istakla činjenicu da Nada Dimić pripada generaciji žena koje su iz sfere privatnosti ulazile u javnu sferu, najprije u svijetu rada, te nešto teže u političkoj sferi. Unatoč tome, Nada nije pripadala generaciji *pionirki* u povijesti žena. Davno prije, unutar radničkog pokreta, već su bile aktivne Rosa Luxemburg i Klara Zetkin, a i Socijaldemokratska partija Hrvatske i Slavonije se zalagala za ravnopravnost žena. Godine 1928. KPJ je imala oko 120 članica, koje su činile 2% članstva. U tom međuratnom razdoblju rastao je broj žena zaposlenih u industriji, sudjelovale su u štrajkovima, ali je njihova aktivnost bila nešto manja u sindikatima. U to vrijeme u Lici politički pejzaž činili su frankovci, Hrvatska seljačka stranka, sokolske organizacije, križarice, sindikati i Komunistička partija Jugoslavije. S. Prlenda je istaknula da je Nadu Dimić došla u doticaj s lijevim idejama u Zemunu, a tada su škole bile "rasadnik" ideoloških rasprava. Komunistički pokret je 1930-ih obuhvatio i starije žene, poput Kate Pejnović (rođena 1899), rodom iz Smiljana, sela u blizini Divosela. Kata je bila podrijetlom iz mnogobrojne seljačke obitelji, zbog siromaštva nije nastavila školovanje, a u Gospiću je došla u doticaj s komunistima. U ratu je izgubila supruga i sinove. Postala je prva politička predstavica u Hrvatskoj, djelujući u radu ZAVNOH-a. Za narodnog heroja proglašena je 1968. godine. U usporedbi s Katom Pejnović, promjene u povijesti žena očituju se u većoj mogućnosti školovanja žena u kasnijim razdobljima, primjerice u slučaju Nade Dimić. Napredak emancipacije žena koji je ostvaren u razdoblju djelovanja Nade Dimić, Prlenda je ilustrirala i usporedbom s primjerom Marije Jurić Zagorke. Zagorka je rođena 1873. godine, prisilno je udana i s iznimnim naporom gradila svoju novinarsku karijeru u *Obzoru*. S obzirom na njezin književnički rad, S. Prlenda istaknula je Zagorkinu dramu *Evica Gupčeva*, u kojoj u pozadini obrade Seljačke bune 1573. stoje i nemiri iz 1903. godine, posebno uloga žena u tim događanjima, kao npr. sudjelovanje Jagice Jug u zaprešičkim demonstracijama 1903. godine (usp. Natka Badurina, „Kako je osobno postalo političko u Zagorkinoj *Evici Gupčevoj*“, u: *Nezakonite kćeri Ilirije*, Zagreb 2009, str. 120-130). Prlenda je rezimirala svoje izlaganje činjenicom da je socijalistička Jugoslavija sudjelovanje žena u Narodnooslobodilačkoj borbi ozakonila davanjem prava glasa ženama. Četrdeset godina borbe za emancipaciju žene su završile na posebno traumatičan način – sudjelovanjem u ratu. Prlenda je istaknula primjer umjetnice Sanje Iveković, koja je u svojim radovima 1990-ih pokušala evocirati sjećanje na žrtve žena u NOB-u kako se one ne bi zaboravile. Na kraju je izrazila nadu da će danas, kada se iznova izoštravaju klasne razlike, Nada Dimić ponovno biti uzor nekim novim generacijama.

Zajedničko izlaganje, posvećeno posljednjim danima Nade Dimić u logoru Stara Gradiška, održale su Aneta Lalić i Marija Crnogorac. Nakon što je bila dopremljena u teškom zdravstvenom stanju u Staru Gradišku, Nada Dimić simulirala je potpuni psihofizički slom, kako ne bi bila potvrgnuta ispitivanju i mučenju od strane ustaša. Kako nije otkrila niti potvrdila svoje ime, na njezinom je kartonu uz Nada Dimić stajao upitnik. Za posljednje dane Nade Dimić važna su svjedočenja članica KPJ Ivanke Klaić, Đordane Friedlender, Ljubice Jančić-Bube,

Ruže Beršen-Turković i Vande Novosel, koje su u tom trenutku također bile u logoru i brinule se o njezinom ozdravljenju. Osim što su uzele Nadu na brigu, morale su čuvati njezin identitet u tajnosti pred ostalim logorašicama, među ostalim, zbog mogućnosti postojanja doušnika među logorašima i jaza između užeg i šireg rukovodstva KPJ. Nada je s vremenom pokazala znakove oporavka, ali su njezine skrbnice to uspješno skrivale od ustaša. Njezin oporavak utjecao je pozitivno na moral ostalih zatočenica, no ubrzo je oboljela od pjegavog tifusa. Nakon toga najvjerojatnije je završila u zloglasnoj logorskoj bolnici, gdje je vjerojatno i ubijena. Vanda Novosel je na temelju poznanstva s Nadom Dimić u svom svjedočanstvu (prikazanom u dokumentarnom serijalu “Tito – posljednji svjedoci testamenta” Lordana Zafranovića) istaknula kako je za nju iskustvo Nade Dimić bilo važno jer ju je smatrala pravim herojem, osobom koja je prošla kroz najteže: borila se kao ilegalac u gradu, doživjela mučenja i logor. Referentice su izlaganje zaključile da je nemoguće baviti se životom Nade Dimić a pritom je ne predstaviti u određenoj dozi romantizma.

Vjeran Pavlaković svoje izlaganje posvetio je kulturi sjećanja vezanoj uz Nadu Dimić, odnosno spomenicima, kao i ulicama, školama i tvornicama koje su nosile njezino ime. Tako je na početku postavio pitanje: što je ostalo od svega toga? Istaknuo je da bi se ono što se dogodilo s Nadom Dimić moglo prije svrstati u kulturu amnezije nego kulturu sjećanja. Sjećanje na nju podijeljeno je na razine koje su tvorile njezin identitet kao komunistkinje, partizanke i srpkinja. Pavlaković je predstavljanje mjesta sjećanja vezanih uz Nadu Dimić započeo sa Siskom, gdje se bila priključila Prvom sisačkom partizanskom odred. Na spomeniku Sisačkom odred u Brezovici nema više imena, pa tako ni imena Nade Dimić. Nekad je u parku u Aleji narodnih heroja u Sisku, među ostalima, stajala i njezina brončana bista (postavljena 1980), no sve su biste 1990-ih uklonjene. Nadalje, sisački vrtić nosio je ime Nade Dimić, a danas se zove “Ciciban”. Spomenik Ustanku, kipara Frane Kršinića, kolokvijalno je bio poznat pod imenom “Nada Dimić”. Spomenik se i danas nalazi na istom mjestu, ali se park danas zove Park dr. Franje Tuđmana. U Zemunu, mjestu njezinog srednjoškolskog školovanja, Ekonomska škola i danas nosi ime “Nada Dimić”. Ulice s njezinim imenom danas postoje, među ostalim, u Zemunu, Subotici, Zrenjaninu, Smederevu i Poreču. U Karlovcu, mjestu gdje je djelovala tijekom rata, postojala je njezina bista u parku narodnih heroja, ali je 1990-ih nestala. Njezino rodno Divoselo razoreno je tijekom akcije Medački džep 1993. godine, a do 2009. nekadašnji centar sela potpuno je obrastao gustim raslinjem. Jedna od rijetkih uočljivih građevina su ostaci nekadašnjeg spomen-muzeja u centru sela. U krugu nekadašnjeg logora Stara Gradiška, mjesta pogibije Nade Dimić, ne postoji spomenik ni spomen-ploča vezana uz njezinu ili smrt ostalih logoraša. U Zagrebu je nekadašnja tvornica tekstila “Nada Dimić” – osnovana neposredno pred Prvi svjetski rat i preimenovana nakon Drugog svjetskog rata – nakon što se početkom 1990-ih broj radnica drastično smanjio, do kraja istog desetljeća i prestala s radom. Tvornica je, inače kulturni spomenik industrijske baštine, osim afera oko zemljišta koje su je pratile, bila predmet umjetničke intervencije Sanje Iveković u sklopu sjećanja na partizanke. Pavlaković je zaključio kako su spomen-ploče potrebne, ali da isto tako trebamo i druge akcije vezane uz kulturu sjećanja.

Posljednje izlaganje održala je Jasna Jakšić, posvećeno umjetnici Sanji Iveković, koja se tijekom 1990-ih bavila tematikom narodnih heroina. Govorila je o radu „Nada Dimić File“ (1998/2000), koji je uključivao postavljanje neonskog osvjetljenja uz naziv tvornice “Nada Dimić”. Drugi rad S. Iveković, koji je još jednom na subverzivan način želio potaknuti interes javnosti za narodne heroine, čini niz radova pod nazivom „Gen XX“ (1997-2001), objavljen

u *Arkzinu* i drugim časopisima. Sastojao se od fotografija suvremenih ženskih fotomodela, uz koje su se međutim nalazila imena i biografije narodnih heroina iz Hrvatske: Anke Butorac, Nade Dimić, Dragice Končar, Ljubice Gerovac i sestara Baković. Uz njih je, kao iznimka, uvrštena i autentična fotografija umjetničine majke Nere Šafarić, koja je preživjela Auschwitz. Jasna Jakšić je istaknula kako je Sanja Iveković na ovaj način – u vremenu kolektivne amnezije žena narodnih heroja i potaknuta saznanjem da njezina kćer nije znala tko je Nada Dimić – upućivala na vraćanje sjećanja na narodne heroine i sve ostale žene sudionice NOB-a.

Završnu riječ uzeo je Drago Roksandić istaknuvši da nije prošlo ni dva mjeseca otkako je predložio održavanje komemoracije obilježavanja smrti Nade Dimić, u čijoj je organizaciji sudjelovao niz institucija i osoba. Napomenuo je i da mu je Nataša Jovičić, voditeljica Spomen područja Jasenovac, istakla da je ovo bila prva individualna komemoracija koja se održala u Jasenovcu. Program je završio polaganjem vijenaca kod spomenika Kamenu cvijet i prigodnim govorom Ratka Maričića, predsjednika SABA RH, i Rade Borić iz Centra za ženske studije.

Goran Korov